

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.21.22: (339.543.624:341.225)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2021.4.48>

Півторак Г. Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри морського права
Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту
Національного університету «Одеська морська академія»**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДЕЛІМІТАЦІЇ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ
ІЗ ПРОТИЛЕЖНИМИ ТА СУМІЖНИМИ ПОБЕРЕЖЖЯМИ В МЕЖАХ
ВИКЛЮЧНОЇ (МОРСЬКОЇ) ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ УКРАЇНИ**

Анотація. Наукова стаття присвячена сучасним проблемам делімітації виключних морських економічних зон держав із протилежними та суміжними побережжями як однієї зі складових частин ефективного використання ресурсів виключних економічних зон причорноморськими державами. Досліджено передумови укладання Угоди між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон. Делімітація виключної (морської) економічної зони між Україною і Туреччиною передбачає, що підхід до делімітації виключних економічних зон держав устанавлюється за аналогією з узгодженням кордону континентального шельфу. Невід'ємною частиною угоди вважаємо положення щодо неприпустимості застосування сили або погрози її застосування, а також необхідності вирішувати всі міжнародні проблеми мирними засобами, також сторони погоджуються проводити консультації з метою впорядкованого розвитку їхніх відносин і обміну думками з міжнародних і регіональних питань.

Визначені положення повною мірою реалізують фундаментальні положення Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права в частині мирного врегулювання спорів відповідно до загальних принципів міжнародного права.

Проаналізовано стан відносин між Україною та Румунією, вони ускладнились тим, що тривалий час існував конфлікт стосовно розмежування виключної економічної зони і континентального шельфу в Чорному морі. Рішення Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй є нормативною основою встановлення морських кордонів між державами. Доведено, що встановлення кордонів є базовою умовою для подальшої співпраці держав щодо безпечного й ефективного використання ресурсів виключних економічних зон, але, на жаль, регіональної угоди такого характеру державами не укладено.

Проаналізовано сучасний стан реалізації морської правосуб'єктності України та Російської Федерації у зв'язку з анексією Криму й окупованими територіями Донецької та Луганської областей. Установлено, що попередні договори були денонсовані в односторонньому порядку, унаслідок чого виникає гострий конфлікт між державами щодо морських кордонів та території виключної (морської) економічної зони України. Визначено, що територіальні спори між державами можуть бути вирішені за допомогою переговорів як засобу мирного врегулювання суперечок, передбаченого Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Ключові слова: делімітація, виключна економічна зона, рибне господарство, співробітництво держав, морські кордони.

Pivtorak H. F. Modern problems of delimitation and cooperation between states with their coastlines opposite and adjacent to each other within the exclusive (maritime) economic zone of Ukraine

Abstract. The article focuses on modern problems of delimitation of exclusive maritime economic zones of states with opposite and adjacent to each other coastlines as one of the components of sustainable use of resources of exclusive economic zones by the Black Sea states. The premises for completion of the Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Turkey on the border line of economic (maritime) zones were also analyzed. The delimitation of the exclusive (maritime) economic zone between Ukraine and Turkey is based on the approach similar to the delimitation of the exclusive economic zones of the states with the coordination of the continental shelf borders. An integral part of the agreement is considered to be the provision of rejection of the use of force or even the threat of it for all international disputes must be settled peacefully, and also the parties get an agreement to be consulted in order to develop their relations and exchange points of view on international and regional issues.

These provisions fully implement the fundamental provisions of the UN Convention on the Law of the Sea in terms of peaceful settlement of disputes in accordance with the general principles of international law. The Ukraine – Romanian relations were paid attention to as for a long time they have been accomplished by the conflict existed over the delimitation of the exclusive economic zone and the continental shelf of the Black Sea. The verdict of the UN International Court of Justice is the legal basis for establishing maritime borders between states. It has been proved that the establishment of borders is the primary condition for further cooperation of states on safe and sustainable use of resources of exclusive economic zones, but the above mentioned states have not reached a regional agreement on the issue yet.

The current state of implementation of maritime legal state subject of Ukraine and the Russian Federation was considered under the conditions of the annexation of Crimea and the occupied territories of Donetsk and Luhansk regions. It was established that the previous agreements were denounced unilaterally, resulting in a conflict between the states over the maritime borders and the territory of the exclusive (maritime) economic zone of Ukraine. It is determined that territorial disputes between states can be resolved through negotiations as means of peaceful settlement of any issue provided by the Charter of the United Nations.

Key words: *delimitation, exclusive economic zone, fisheries, cooperation of states, maritime borders*

Постановка проблеми. Проблема ефективного використання ресурсів виключних економічних зон має декілька складників. Головною вважаємо неналежну врегульованість питань розмежування виключної морської економічної зони між причорноморськими державами, що зумовлює низку проблем її ефективного регулювання і суттєво ускладнює безконфліктне та безпечне використання ресурсів. Така неврегульованість породжує низку проблемних питань між причорноморськими державами, як-от Туреччина, Румунія та Російська Федерація.

Метою статті є визначення ключових елементів режиму виключної (морської) економічної зони в контексті ресурсних прав та реалізації морської правосуб'єктності України із правами інших держав

Виклад основних положень. Делімітація виключної (морської) економічної зони між Україною і Туреччиною реалізована згідно з Угодою між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон [7].

Потрібно зауважити, що Туреччина підтримує міжнародні зусилля щодо встановлення морського режиму з урахуванням принципу справедливості, ухваленого всіма державами. Однак Конвенція з морського права 1982 р., з позиції Туреччини, не дає гарантій щодо конкретних географічних ситуацій і, як наслідок, не забезпечує врахування суперечливих інтересів та інших параметрів, що зумовлюються особливими обставинами. Окрім того, Конвенція не дозволяє державам робити офіційні застереження до її статей. Тобто Туреччина згодна з Конвенцією з погляду її загального

призначення, а також із більшістю її положень, але не має наміру до неї приєднатись. Адже велику увагу Туреччина приділяє регіональній співпраці, про що свідчить приєднання до резолюції 73/125 «Забезпечення стійкого рибальства, зокрема й завдяки реалізації Угоди 1995 р. про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р., що стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів риб, що далеко мігрують, управління ними та пов'язаних з ним документів» [6].

Під час укладання Угоди між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон уряди держав керувалися Договором про дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Туреччина 1992 р. Україна є державою- правонаступницею колишнього СРСР, як підтверджують положення Угоди з питання кордону економічної зони між СРСР і Республікою Туреччина, укладеною шляхом обміну нотами від 6 грудня 1987 р. Згідно зі ст. 1 Угоди між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон України і Республіки Туреччина 1994 р., «кордон континентального шельфу, що встановлений Угодою між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон континентального шельфу між Україною і Республікою Туреччина в Чорному морі від 30 травня 1994 р., є також кордоном економічних (морських) зон між Україною і Республікою Туреччина» [8]. Важливим є визначення, що в міжнародних відносинах, згідно з Угодою, неприпустимо застосування сили або погрози її застосування, що всі міжнародні

проблеми необхідно вирішувати мирними засобами, також сторони погоджуються проводити консультації з метою впорядкованого розвитку їхніх відносин і обміну думками з міжнародних і регіональних питань.

У разі виникнення ситуації, що могла б становити загрозу або створювати небезпеку для міжнародного миру і безпеки, сторони встановляють контакт для оцінки ситуації і проведення відповідних консультацій. Визначені положення повною мірою реалізують фундаментальні положення Конвенції ООН із морського права 1982 р., вона забезпечує своєрідний фундамент, на основі якого має здійснюватися будь-яка діяльність в океанах та морях. Додержання фундаментальних положень Конвенції має принципове стратегічне значення як основа для національних, регіональних та міжнародних дій та співпраці з питань Світового океану. На Генеральній асамблеї ООН у 2018 р. було заявлено рішучу перевагу мирного врегулювання спорів відповідно до міжнародного права [12]. У Конвенції Організації Об'єднаних Націй із морського права 1982 р. встановлено чіткі правила для досягнення всіх цих цілей. Можна констатувати, що положення Угоди реалізують положення Конвенції повною мірою.

Висновки. Підхід до делімітації виключних економічних зон держав устанавлюється за аналогією з узгодженням кордону континентального шельфу, однак, на нашу думку, такий підхід є застарілим та неефективним.

Прибережна держава у своїй виключній економічній зоні має «суверенні права з метою розвідки, розробки та збереження природних ресурсів як живих, так і неживих, у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами та щодо інших видів діяльності з економічної розвідки та розробки зазначеної зони, як-от виробництво енергії шляхом використання води, течій та вітру».

Ці суверенні права щодо природних ресурсів виключної економічної зони можуть породжувати два види правомірних дій із боку прибережної держави: ухвалення необхідних внутрішньодержавних нормативних актів щодо розвідки, розроблення та збереження природних ресурсів виключної економічної зони, що видаються відповідно до положень Конвенції

ООН із морського права, та вживання необхідних заходів для забезпечення дотримання цих нормативних актів. Саме про ці правомірні дії з боку прибережної держави йдеться в цілій низці статей Конвенції.

Використання ресурсів виключної економічної зони, згідно з положеннями ст. 61 Конвенції ООН із Морського права, визначає допустимий улов живих ресурсів у своїй винятковій економічній зоні, гарантує безпеку стану живих ресурсів у винятковій економічній зоні для випадку або внаслідок надмірної експлуатації [5]. Водночас, базуючись на міжнародно-правовій основі суверенних прав прибережної держави, Конвенція встановлює певні межі цих прав. Так, у п. п. 2 та 3 ст. 73 Конвенції обмежено рамками репресивні заходи з боку прибережної держави у відповідь на порушення її законів та правил в економічній зоні. Відповідно до цих обмежень, заарештоване судно та його екіпаж мають бути негайно звільнені після надання розумної застави чи іншого забезпечення. А покарання, що застосовуються прибережною державою за порушення законів і правил рибальства у винятковій економічній зоні, за відсутності угоди заінтересованих держав не можуть включати тюремне ув'язнення або мати будь-яку іншу форму особистого покарання.

Дотримання Україною положень Конвенції неможливе без укладання двосторонніх угод щодо збереження та безпечної експлуатації живих ресурсів виключної економічної зони як частини правопорядку Чорноморського регіону.

Відносини між Україною і Румунією ускладнилися тим, що тривалий час існував конфлікт стосовно розмежування виключної економічної зони і континентального шельфу в Чорному морі. Держави звернулися до Міжнародного суду ООН, із 2009 р. Рішення Міжнародного суду ООН є нормативною основою встановлення морських кордонів між державами.

Підготовчим етапом для подальшої співпраці можна вважати проведення спільного засідання комітетів Верховної Ради України про стан українсько-румунських відносин, із залученням Комітету з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та Комітету з питань економічної політики [3]. Необ-

хідність таких заходів зумовлювалась тим, що в українсько-румунських відносинах намітилися деякі негативні тенденції, які заслуговують на пильну увагу.

Водночас зростає прагнення сторін до розвитку добросусідських відносин і вирішення всіх питань, де є спільний інтерес, шляхом переговорів із залученням, у разі необхідності, напрацьованих міжнародною спільнотою правових та інших засобів розв'язання таких питань. Зрозуміло, що встановлення кордонів є базовою умовою для подальшої співпраці держав щодо безпечного й ефективного використання ресурсів виключних економічних зон, але, на жаль, регіональної угоди такого характеру державами не укладено. Водночас навіть держави, які давно встановили виключні економічні зони своїм національним законодавством, у багатьох випадках досить довго вирішують проблеми щодо делімітації цих водних просторів зі своїми сусідами. Так, наприклад, Болгарія та Туреччина двосторонньою угодою, укладеною в Софії лише 4 грудня 1997 р., залагодили проблеми морських кордонів своїх континентальних шельфів та виняткових економічних зон [11, с. 196].

Щодо встановлення кордонів виключних економічних зон найбільш складною та болючою є ситуація з Російською Федерацією. У 2003 р. укладені Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон [10] та Договір між Україною і Російською Федерацією щодо співробітництва у використанні Азовського моря та Керченської протоки [9]. У Договорі підтверджено позицію держав, що Азовське море та Керченська протока історично є внутрішніми водами Російської Федерації й України; урегулювання питань, що належать до акваторії Керченської протоки, здійснюється за згодою сторін; усі питання, що стосуються Азовського моря та Керченської протоки, повинні вирішуватися лише мирними засобами спільно або за згодою Росії й України.

14 серпня 1993 р. укладена Угода між Державним комітетом України з рибного господарства та рибної промисловості і Комітетом Російської Федерації з рибальства з питань рибальства в Азовському морі. Ця угода передбачає спільне використання живих ресурсів

басейну Азовського моря. Для цього, з одного боку, установлюється та забезпечується взаємний та рівноправний промисел живих ресурсів в усьому басейні Азовського моря юридичними та фізичними особами України та Росії без обмежень територією тієї чи іншої держави. Отже, ця Угода надає суднам під прапорами України та Російської Федерації законне право на промисел навіть у прибережній зоні сусідньої держави.

До 2014 р. гостро не поставали питання щодо розмежування морських просторів, хоча в тому і була потреба. У зв'язку з анексією Криму й окупованими територіями Донецької та Луганської областей попередні договори були денонсовані в односторонньому порядку і виникає гострий конфлікт між державами щодо морських кордонів.

Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [2] ніяк не регулює питання щодо морських просторів, як-от територіальне море, виключна (морська) економічна зона. У Законі «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», ухваленому у 2014 р., тимчасово окупованими вважаються «внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України». Водночас не визначено, які конкретно морські акваторії в межах територіального моря та виключної морської економічної зони України є окупованими (з обчисленням від прямих вихідних ліній тощо), їхній статус.

Незадовільний екологічний стан Азовського і Чорного морів зумовлений значним перевищенням обсягу надходження забруднюючих речовин, що призвело до значного забруднення морських вод, втрати біологічних видів, скорочення обсягу рибних ресурсів. Незбалансованість господарської діяльності призвела

до зменшення кормової бази, кількості нерестовищ, місць нагулу й існування риби, інших живих водних організмів. Нераціональне виловування риби та морепродуктів, незадовільне виконання заходів, спрямованих на їх відтворення, спричинили зменшення їхньої біологічної продуктивності та збіднення видового складу. Таки негативні явища цілковито зумовлені фактичною відсутністю співпраці держав та денонсацією угод в односторонньому порядку Російською Федерацією.

Висновки. Визначальним елементом режиму виключної (морської) економічної зони є збалансоване поєднання ресурсних прав та реалізації морський правосуб'єктності прибережної держави із правами інших держав. У Загальнодержавній програмі розвитку рибного господарства України на період до 2010 р. зазначалося, що головною метою програми є реалізація державної політики щодо регулювання розвитку рибного господарства, програма передбачає, серед іншого, виконання таких основних завдань, як підвищення ефективності використання сировинних запасів рибогосподарських водних об'єктів України, відкритих районів Світового океану та виключних (морських) економічних зон інших країн; розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків у галузі рибного господарства [1]. Виконання таких завдань передбачає укладання регіональних угод та постійну співп-

рацю щодо збереження та безпечного здобутку живих ресурсів виключної (морської) економічної зони.

Відсутність кодифікації та єдиного підходу до вирішення питань, пов'язаних із провадженням морської діяльності, невизначеність основ формування морської політики держави, фактична відсутність міжнародних угод, що були би ефективними у вирішенні сучасних проблем експлуатації ресурсів виключних економічних зон, – та низка проблем, яка потребує пильної уваги держави. Для розвитку рибного господарства, запорукою якого є експлуатація ресурсів виключної (морської) економічної зони, Україна має досить потужний потенціал та значну кількість дво- та багатосторонніх угод. На думку автора, здається вкрай необхідним забезпечувати проведення засідань комісій у рамках угод про співробітництво з метою розвитку галузі рибальства. Таке партнерство буде сприяти не тільки нарощуванню обсягів раціональної експлуатації живих морських ресурсів, а і підвищенню економічної стабільності держави.

Найбільш гострою є проблема розмежування морських просторів із Російською Федерацією у зв'язку з політичним конфліктом, анексією Криму й окупованими територіями, але ж будь-які найстаріші проблеми можуть бути вирішені за допомогою переговорів як засобу мирного врегулювання суперечок, передбаченого Статутом Організації Об'єднаних Націй.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 р. : Закон України від 19.02.2004 р. № 1516–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 22. Ст. 31322.
2. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях : Закон України від 02.01.2020 р. № 2268–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 10. Ст. 54.
3. Про проведення спільного засідання комітетів Верховної Ради України на тему: «Про стан українсько-румунських відносин» : постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 46. Ст. 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-17#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
4. Про Загальнодержавну програму розвитку рибного господарства України на період до 2010 р. : Закон України від 19.02.2004 р. № 1516–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 22. Ст. 313.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057 (дата звернення: 10.11.2021).
6. Забезпечення стійкого рибальства, у тому числі за рахунок реалізації Угоди 1995 р. про здійснення положень Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10.12.1982 р., що стосуються збереження транскордонних рибних запасів та запасів далеко мігруючих риб та управління ними, пов'язаних з ним документів від 11.12.2018 р. № 73/125. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/73/125> (дата звернення: 01.11.2021).

7. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 04.05.1992 р. № 792–005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_005 (дата звернення: 10.11.2021).

8. Угода між Урядом України й Урядом Республіки Туреччина про кордон економічних (морських) зон України і Республіки Туреччина від 30.05.1994 р. № 792–008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/792_008 (дата звернення: 10.11.2021).

9. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 20.04.2004 р. URL: <http://kremlin.ru/supplement/1795> (дата звернення: 07.11.2021).

10. Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 20.04.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_157#Text (дата звернення: 20.11.2021).

11. Шемякин А.Н. Право пользования морем (генезис структуры и содержания). Одесса : Астропринт, 2004. 272 с.

12. 50-те пленарне засідання сесії Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 2018 р. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/73/PV.50> (дата звернення: 25.11.2021).